

Dariusz Marzęta

ZŁOTO DYNASTII HERAKLIJSKIEJ 610-711

<https://blognumizmatyczny.pl/2025/09/10/kacik-rzymsko-bizantynski-zloto-dynastii-heraklijskiej-610-711/>

(10.09.2025)

Dynastia heraklijska rządziła Cesarstwem Bizantyńskim w latach 610–711 i odegrała kluczową rolę w przeobrażeniu imperium. Jej założycielem był Herakliusz, który objął tron po obaleniu cesarza Fokasa. Władcy z tej dynastii zapoczątkowali proces hellenizacji Bizancjum – greka zastąpiła łacinę jako język administracji i wojska. Przeprowadzili także istotne reformy państwowe, w tym wprowadzili początki systemu temowego. Była to nowa struktura administracyjno-wojskowa, w ramach której terytorium cesarstwa podzielono na temy – jednostki zarządzane przez strategów łączących władzę cywilną i wojskową. Reforma ta była odpowiedzią na zagrożenia zewnętrzne i upadek dotychczasowego systemu, pozwalając na skuteczniejszą obronę imperium i jego decentralizację. Epoka heraklijska stanowiła przełomowy moment w historii Bizancjum – to właśnie wtedy Cesarstwo Rzymskie przybrało formę średniowiecznego, greckojęzycznego imperium.

1. HERAKLIUSZ 610-641

Herakliusz to jeden z najważniejszych władców w historii Cesarstwa. W okresie jego rządów Bizancjum musiało stawić czoła wielkim wyzwaniom: najazdom Persów, Awarów i Słowian. Pod koniec panowania Herakliusza pojawiło się największe spośród tych niebezpieczeństw – Arabowie, którzy rozpoczęli systematyczny podbój południowych i wschodnich prowincji. Pod wodzą Herakliusza Bizancjum przetrwało wszystkie te nawałnice. Po utracie części ziem stało się mniejsze ale bardziej zwarte. Reformy państwowe przeprowadzone przez Herakliusza umożliwiły zmobilizowanie zasobów Cesarstwa do walki o przetrwanie.

MONETY KONSULARNE

Po obaleniu Fokasa w roku 610 jego następcą na tronie bizantyńskim został Herakliusz. Jeszcze przed przejściem przez niego władzy, w latach 608-610 w Kartaginie, Aleksandrii i na Cyprze pojawiły się arcyciekawe emisje złotych monet z jego imieniem na awersie. Były to solidy i tremisy, na których jako konsulowie zostali przedstawieni przywódcy buntu przeciw Fokasowi: bohater naszej opowieści wraz z ojcem – egzarchą Kartaginy (również Herakliuszem). Jest to zdaje się jedyny przypadek w historii mennictwa bizantyńskiego gdy w legendzie monety został umieszczony tytuł konsula, a nie cesarza.

Solid konsularny Herakliusz i Herakliusz Starszy, Aleksandria 608-610, fot. coins.labarum.info

Na awersie monet konsularnych widnieją wizerunki przywódców buntu w togach konsularnych: Herakliusza oraz jego ojca. Nie posiadają oni insygniów władzy cesarskiej w postaci np. diademów, co może świadczyć o tym iż nie chcieli uchodzić za uzurpatorów lecz woleli poczekać na oficjalne zatwierdzenie zamachu stanu przez senat. Na części monet można ich odróżnić po zaroście na twarzy. Ojciec z brodą występuje po prawej stronie, syn – bez brody – po lewej, a więc bardziej zaszczytnej. Można z tego wnosić, że od początku to właśnie on był przewidywany do objęcia tronu cesarskiego. U góry w polu monety został umieszczony krzyż. Napis w otoku (w kilku wariantach) brzmi: D N ERACLIO CONSVLI BA (Panu naszemu Herakliuszowi konsulowi).

Na rewersie prezentuje się krzyż kalwaryjski na czterech stopniach. Na tremisach występuje krzyż łaciński z poprzeczkami na zakończeniach ramion. Napis w otoku VICTORIA CONSLB (zwycięstwo konsulom) oraz rok indykcji, na widocznej wyżej monecie: IA, czyli 11 rok indykcji. U dołu w odcinku umieszczono tradycyjny napis CON OB.

Tak więc Herakliusz w latach 608-610 nie był jeszcze cesarzem. Ale też nie był on wówczas konsulem. Umieszczenie tytułu konsula na monetach świadczyło o zamiarze objęcia przez niego tej funkcji. W rzeczywistości Herakliusz objął godność konsula dopiero w roku 611.

PIERWSZE SOLIDY CESARZA HERAKLIUSZA

Pierwszy typ solidów wybitych po objęciu tronu przez Herakliusza (lata 610–613) nawiązywał jeszcze do ikonografii stosowanej przez jego poprzedników. Na awersie przedstawiono frontalny wizerunek cesarza w koronie zwieńczonej krzyżem z pendyliami, w hełmie oraz z jabłkiem cesarskim zakończonym krzyżem w prawej dłoni. Taki typ przedstawienia był już wcześniej stosowany na solidach kilku cesarzy bezpośrednio poprzedzających Herakliusza. Natomiast w przypadku rewersu sięgnięto do starszego wzorca ikonograficznego, wywodzącego się jeszcze z czasów panowania Tyberiusza Konstantyna (578–582). Przedstawia on krzyż kalwaryjski wzniesiony na dwóch lub trzech stopniach, otoczony napisem: VICTORIA AUGU (Zwycięstwo Augusta lub Augustów).

Solid Herakliusz, Konstantynopol (610-613), fot. Wójcicki PDA

Do omówionego wyżej typu (wizerunek władcy/ krzyż kalwaryjski) zaliczają się również najwcześniejsze emisje pochodzące z mennicy w Kartaginie. Warto jednak zaznaczyć istotną różnicę, która wyraźnie odróżnia je od monet bitych w Konstantynopolu. Chodzi mianowicie o rozmiar krążków monetarnych. W Kartaginie do produkcji solidów wykorzystywano znacznie grubsze krążki o średnicy 11–13 mm, przy zachowaniu tej samej wagi (ok. 4,5 g), niż w przypadku solidów konstantynopolitańskich, które bite były na cieńszych krążkach o średnicy 20–21 mm.

Solid Herakliusz, Kartagina (610-613), fot. coins.labarum.info

W pierwszych latach panowania Herakliusza na rewersach solidów dominował motyw krzyża kalwaryjskiego. Od tej reguły istnieje jednak pewien wyjątek. Chodzi o niewielką serię monet, opisywaną w katalogach – często z zastrzeżeniem w postaci znaku zapytania – jako emisja jerozolimiska. Na ich rewersach zamiast krzyża pojawia się Wiktoria, charakterystyczna raczej dla okresu panowania Fokasa.

Solid Herakliusz, Jerozolima (?), fot. coins.labarum.info

SOLIDY HERAKLIUSZA Z PRZESŁANIEM DYNASTYCZNYM

W roku 613 cesarz Herakliusz ustanowił swojego syna, Herakliusza Konstantyna (ur. 3 maja 612), współwładcą. To ważne wydarzenie znalazło swoje odbicie w ikonografii solidów. Choć rewersy monet pozostały bez zmian w stosunku do wcześniejszego okresu (610–613), to awersy zaczęto przedstawiać w nowym układzie – z wizerunkami dwóch władców. Taki schemat ikonograficzny utrzymał się aż do roku 632.

Wizerunek młodego Herakliusza Konstantyna ewoluował wraz z upływem czasu. Początkowo ukazywany był jako małe dziecko, następnie jego postać stawała się coraz większa, aż około roku 625 osiągnęła tę samą wysokość co jego ojciec. Mimo to, przez cały okres współrządów zaznaczano nadrzędną pozycję Herakliusza seniora, co wyrażano poprzez:

- wyraźnie wyższy wzrost (do ok. 625 r.),
- obecność brody (od 629 r. – bardzo długiej),
- bardziej zaszczytne miejsce po lewej stronie.

W porównaniu do wcześniejszych solidów (sprzed 613 r.), na nowych monetach władcy są przedstawieni nie jako wojownicy, lecz w strojach cywilnych – w płaszczach, bez hełmów i bez kul z krzyżem w dłoniach. Krzyż, jako symbol chrześcijaństwa, pojawia się jednak w polu monety, w jej górnej części.

Monety tego typu emitowały mennice w Konstantynopolu, Rzymie, Rawennie, Jerozolimie (?) i Kartaginie. Podobnie jak w przypadku poprzednio omawianego typu solidów w mennicy kartagińskiej zachowano tę samą wagę monet, mimo znacznie mniejszej średnicy krążków.

Solid Herakliusz, Konstantynopol (613-632), fot. Marciniak DA

Herakliusz miał dwie żony: Eudokię (z którą miał syna Herakliusza Konstantyna) oraz z Martynę. Ten drugi związek, zawarty po śmierci Eudokii wzbudzał wielkie kontrowersje. Martyna była siostrzenicą Herakliusza, co dodatkowo potęgowało kontrowersje wokół ich małżeństwa. Małżeństwu temu sprzeciwiał się m.in. patriarcha Konstantynopola, Sergiusz. W 626 roku Martyna urodziła ukochanego syna cesarza Herakliusza – Herakleonasa. W 632 roku został on dołączony do grona współwładców. Wydarzenie to oczywiście znalazło odzwierciedlenie w ikonografii monet: na solidach zaczęto przedstawiać trzech cesarzy, ukazujących nową strukturę władzy w imperium.

Solidy z postaciami trzech władców nie posiadały napisów na awersie. Wizerunek Herakliusza był umieszczany na środku, po prawej nieco mniejsza postać Herakliusza Konstantyna i po lewej najmniejsza – Herakleonasa. Początkowo ten ostatni jako cesarz był ukazywany bez korony. Od roku 636-637 Herakleonas już jako august zaczął być przedstawiany w koronie. Na rewersie widniał tradycyjny krzyż kalwaryjski, w otoku umieszczono napis VICTORIA AUGU, w odcinku CON OB, zaś w lewym polu pisany ligaturą monogram HER (od tych liter zaczynały się imiona trzech władców).

Solid Herakliusz, Konstantynopol (632-641), fot. Marciniak DA

Solidy Herakliusza z trzema postaciami władców bito w Konstantynopolu oraz w Rawennie. Te ostatnie charakteryzują się monogramem HER w prawym polu rewersu.

SOLIDY LEKKIE

Schemat kompozycyjny z postaciami dwóch lub trzech władców na awersie był wykorzystywany również do emisji tzw. solidów lekkich o wadze 20 silikw. Monety te biła mennica w Konstantynopolu. Od zwykłych solidów o wadze 24 silikw odróżniał je napis w odcinku na rewersie OBXX lub BOXX. Jaką rolę odgrywały one w systemie monetarnym Cesarstwa Bizantyńskiego? Nie jest to do końca wyjaśnione. Prawdopodobnie były one wykorzystywane w rozliczeniach z plemionami barbarzyńskimi, zwłaszcza na pograniczach cesarstwa.

Solid lekki (20 silikw) Herakliusz, Konstantynopol, fot. coins.labarum.info

Solid lekki (20 silikw) Herakliusz, Konstantynopol, fot. coins.labarum.info

Znane są również lekkie solidy o wadze 22 silikw. Charakteryzuje je napis OB+* w odcinku na rewersie.

*Solid lekki (22 silikwy) Herakliusz, Konstantynopol,
fot. <https://www.acsearch.info/search.html?id=1877432>*

SEMISY I TREMISY

Semis (semissis) i tremis (tremissis) były frakcjami złotego solidu, używanymi w Cesarstwie Bizantyńskim. Bito je w Konstantynopolu, Jerozolimie (?), Rawennie oraz na Sycylii (tylko tremisy).

- Semis miał wartość 1/2 solidu
- Tremis – 1/3 solidu

W czasach panowania cesarza Herakliusza oba nominały posiadały charakterystyczne cechy ikonograficzne:

- Awers: portret cesarza z profilu (odmiennie niż w solidach, gdzie przedstawiano cesarza en face – na wprost)
- Rewersy (w odróżnieniu od solidów, które przedstawiały krzyż kalwaryjski – na stopniach):
 - Semis: krzyż na kuli
 - Tremis: krzyż bez kuli

Semis Herakliusz, Konstantynopol, fot. coins.labarum.info

Tremis Herakliusz, Konstantynopol, fot. coins.labarum.info

W okresie panowania dynastii herakliańskiej bito ponadto nietypowe złote nominały – monety o wartości 1/6 solidu. Obecnie są one wielką rzadkością. Na rynku kolekcjonerskim pojawiają się incydentalnie.

Póltremis Herakliusz, Konstantynopol, fot. Savoca Numismatik

2. ROK 641

Rok 641 był czasem wyjątkowego zamętu politycznego w Cesarstwie Bizantyńskim. Po długim panowaniu cesarza Herakliusza, który zmarł 11 lutego, władzę objął jego starszy syn – Herakliusz Konstantyn. Na złotych solidach zachowano jednak dotychczasowy schemat przedstawiający trzech cesarzy. Wynikało to z faktu, że oprócz Herakliusza Konstantyna i jego przyrodniego brata Herakleonasa, do władzy został dopuszczony również ich młodszy brat – Dawid Tyberiusz.

Sytuacja szybko się skomplikowała. Herakliusz Konstantyn zmarł zaledwie po kilku miesiącach rządów – w kwietniu lub maju tego samego roku. Władzę przejął Herakleonas, który jednak nie cieszył się popularnością ani wśród ludu Konstantynopola, ani wśród arystokracji. Pod naciskiem opinii publicznej i elit zmuszony został do dokooptowania do grona współwładców małoletniego Konstansa – syna zmarłego Herakliusza Konstantyna. W ten sposób na solidach utrzymany został schemat trzech cesarzy u władzy.

3. KONSTANS II BRODATY (POGONATUS) 641-668

Konstans II objął władzę w 641 roku jako małoletni cesarz po śmierci swojego ojca, Herakliusza Konstantyna. Początkowo dzielił ją z Herakleonasem, swoim stryjem, który jednak został szybko odsunięty od władzy przez wojsko i arystokrację. Tym samym w wieku 11 lat Konstans II został jedynym cesarzem. Jego panowanie przypadło na trudny czas dla Bizancjum, szczególnie ze względu na dynamiczną ekspansję Arabów. W 642 roku cesarstwo utraciło Egipt – jeden z najważniejszych regionów imperium. Konstans próbował ratować sytuację militarnie i administracyjnie, m.in. reorganizując armię i rozwijając system temów. W 648 roku wydał dekret "Typus", który zakazywał sporów teologicznych o naturę Chrystusa, co doprowadziło do konfliktu z papieżem. W 655 roku poniósł klęskę w bitwie morskiej pod Finike, dowodząc osobiście flotą. W późniejszych latach przeniósł się do Sycylii, co wywołało niezadowolenie w Konstantynopolu. Zginął w 668 roku w Syrakuzach, zamordowany najprawdopodobniej w wyniku spisku.

PIERWSZE EMISJE 641-654

Analiza napisów widniejących na solidach Konstansa ujawnia odmienną formę zapisu jego imienia: D N CONSTANTINUS PP AUC. Choć w historiografii utrzymało się imię Konstans, w rzeczywistości jego oficjalne imię brzmiało Konstantyn, co znajduje potwierdzenie w inskrypcjach na monetach.

Wczesne emisje monet przedstawiają wizerunek władcy na awersie oraz tradycyjny krzyż kalwaryjski na rewersie. W początkowym okresie panowania Konstans ukazywany jest bez brody, z uproszczonym pióropuszem hełmu. W kolejnych latach hełm znika, a na jego miejscu pojawia się delikatnie zarysowana broda. Z czasem zarost staje się coraz bardziej wyraźny i dłuższy, by pod koniec lat 40. osiągnąć formę bujnej brody i wyraźnie zaznaczonych, długich wąsów.

Solid Konstans II, Konstantynopol (641-654), fot. Wójcicki PDA

Oprócz mennicy w Konstantynopolu solidy z pojedynczym popiersiem władcy na awersie biła również mennica w Kartaginie. Charakterystyczną cechą tych emisji stanowią solidy bite na grubych krążkach o niewielkiej średnicy, lecz zachowujące właściwą wagę, wynoszącą około 4,5 grama – podobnie jak monety emitowane za panowania Herakliusza. Mennica ta kontynuowała produkcję solidów nie tylko w latach 641–654, lecz także w późniejszych okresach panowania cesarza Konstansa.

Solid Konstans II, Kartagina (641-654), fot. coins.labarum.info

Z najwcześniejszego okresu (641-654) pochodzą również solidy lekkie o wadze 23 silikw bite w Konstantynopolu. Od solidów o normalnej wadze 24 silikw odróżnia je gwiazda w prawym polu rewersu lub napis w odcinku na rewersie BOΓK albo BOXX.

Solid lekki Konstans II, Konstantynopol (641-654), fot. coins.labarum.info

SOLIDY Z PRZEKAZEM DYNASTYCZNYM

W roku 654 do godności współwładcy został dopuszczony syn Konstansa – Konstantyn IV. Znalazło to oczywiście odzwierciedlenie na solidach bitych w Konstantynopolu oraz w Kartaginie. W napisie otokowym na awersie widnieje napis: δ N CONSTANTINVS C CONSTANTIN (w różnych wariantach).

Solid Konstans II, Konstantynopol (654-659), fot. Marciniak DA

Pięć lat później do „kolegium cesarskiego” zostali włączeni dwaj kolejni synowie Konstansa – Herakliusz i Tyberiusz. Ich wizerunki umieszczono na rewersie, po bokach krzyża kalwaryjskiego. Jednocześnie wprowadzono delikatną zmianę rysunku awersu. Nad koroną Konstansa pojawił się element militarny w postaci pióropusza hełmu. W porównaniu z poprzednim typem skrócono również napis w otoku na awersie: δ N CONS-TANI (w różnych wariantach), który tak na marginesie, bardzo często nie mieścił się na krążku monetarnym. Monety tego typu bito w Konstantynopolu oraz w Syrakuzach.

Solidy kartagińskie bite na małych grubych krążkach monetarnych z Konstanssem II i Konstantynem IV na awersie oraz Herakliuszem i Tyberiuszem po bokach krzyża na rewersie odróżniały się nie tylko wielkością. Ponadto nie posiadały one napisu na rewersie, a na jednej z dwóch odmian zamiast krzyża kalwaryjskiego umieszczony został krzyż na kuli nad literą P.

Solid Konstans II, Konstantynopol (659-667), fot. Wójcicki PDA

Solid Konstans II, Kartagina (659-662), fot. coins.labarum.info

Ostatni typ solidów dynastycznych bito w Konstantynopolu w latach 667-668. Wizerunki trzech synów Konstansa – Tyberiusza, Konstantyna i Herakliusza – umieszczono na rewersie, z którego usunięty został krzyż kalwaryjski oraz napis otokowy. Z kolei postać Konstansa na awersie otaczał przez napis: VICTORIA AUGU.

Solid Konstans II, Konstantynopol (667-668), fot. WCN

SEMISY I TREMISY

Semiszy bito w Konstantynopolu oraz Syrakuzach, natomiast tremisy – w tych samych miastach oraz w Rawennie. Charakterystyczną cechą obu tych nominałów jest przedstawienie władcy na awersie w profilu. Z kolei na rewersie znajduje się wizerunek krzyża, który na semisach umieszczony jest na kuli.

Semis Konstans II, Konstantynopol, fot. WCN

Tremis Konstans II, Konstantynopol, fot. WCN

4. KONSTANTYN IV 668-685

Konstantyn IV urodził się około roku 652. Jego panowanie przypadło na trudny okres, kiedy Imperium Bizantyńskie zmagало się z groźbą najazdów arabskich. W 674 roku armia arabska rozpoczęła oblężenie Konstantynopola, które trwało przez cztery lata. Konstantyn IV, wykorzystując innowacyjne techniki obrony, takie jak „ogień grecki” (był to rodzaj zapalającej się substancji, która nie gaśła w kontakcie z wodą), zdołał odeprzeć ataki i obronić stolicę. Jego sukcesy wojskowe przyczyniły się do umocnienia pozycji Bizancjum w regionie. Oprócz trudności zewnętrznych, Konstantyn IV musiał również stawić czoła wewnętrznym napięciom, w tym buntującym się arystokratom. Zdecydował się na reformy administracyjne i starał się umocnić autorytet cesarza. Jego panowanie zakończyło się w 685 roku, kiedy zmarł w wieku trzydziestu kilku lat w wyniku choroby. Konstantyn IV zostawił po sobie obraz cesarza, który nie tylko obronił Bizancjum przed zewnętrznym zagrożeniem, ale także próbował odbudować i wzmocnić strukturę państwową.

PIERWSZE EMISJE SOLIDÓW 668-669

Pierwsze solidy Konstantyna IV były bite w Konstantynopolu. Reprezentowały one schemat kompozycyjny – znany z panowania Konstansa II – z postaciami dwóch władców po bokach krzyża kalwaryjskiego na rewersie. Były to wizerunki braci Konstantyna IV – Herakliusz i Tyberiusz. Na awersie widniało popiersie Konstantyna IV w koronie z krzyżem i z kulą z krzyżem w prawej dłoni. W otoku na awersie umieszczony został napis: δ N CONSTANTINVS PP A. Ciekawostkę stanowią bite w tym okresie SOLIDY – znane w kilku egzemplarzach – z błędną legendą δ N CONSTANTINVS C COS, zawierającą imiona Konstantyna i Konstantyna (Panowie nasi Konstantyn i Konstantyn), która występowała na solidach ojca Konstantyna IV – Konstansa II.

Solid Konstantyn IV, Konstantynopol (δ N CONSTANTINVS PP A), fot. coins.labarum.info

Solid Konstantyn IV, Konstantynopol (δ N CONSTANTINVS C COS), fot. coins.labarum.info

KONSTANTYN IV JAKO WOJOWNIK 669-681

W roku 669 w ikonografii solidów wprowadzono subtelny, lecz wymowny zmianę. Cesarz, zamiast tradycyjnej kuli z krzyżem, trzymał teraz włóczę; jego cywilne szaty zastąpiła zbroja, a głowę zdobił pióropusz hełmu. Nowa konwencja nawiązywała do ikonograficznych wzorców stosowanych od IV do VI wieku. Z ideologicznego punktu widzenia była to świadoma próba odwołania się do czasów

światłości Cesarstwa Bizantyńskiego w VI stuleciu, które stanowiły tu wyraźny punkt odniesienia i model do naśladowania. Monety tego typu wybijano w Konstantynopolu i Rawennie.

Solid Konstantyn IV, Konstantynopol (669-681), fot. Wójcicki PDA

SOLIDY Z MENNICY W KARTAGINIE

Oddzielnego omówienia wymagają złote emisje z Kartaginy. Obok charakterystycznej formy (monety o niewielkiej średnicy bite na grubych krążkach), pojawiły się tu bowiem znaczące odmienności typologiczne odbiegające od standardów ikonograficznych i legend stosowanych w mennicach Konstantynopola i Rawenny:

- popiersie cesarza trzymającego kulę z krzyżem, inne napisy/ popiersia Herakliusza i Tyberiusza po bokach krzyża kalwaryjskiego, brak napisu otokowego
- popiersie cesarza trzymającego włócznię, inne napisy/ całopostaciowe wizerunki Herakliusza i Tyberiusza po bokach krzyża kalwaryjskiego, brak napisu otokowego

W obrębie tych typów występują ponadto warianty różniące się szczegółami przedstawień, oznaczeniami w polu rewersu oraz treścią inskrypcji.

Solid Konstantyn IV, Kartagina (kula z krzyżem), fot. coins.labarum.info

Solid Konstantyn IV, Kartagina (włócznia), fot. coins.labarum.info

OSTATNI TYP SOLIDÓW 681-685

Ostatni typ solidów Konstantyna IV jest ważny z dwóch powodów. Po pierwsze, ilustruje istotną zmianę polityczną, która zaszła w Cesarstwie. Konstantyn IV odsunął mianowicie od władzy swoich braci, co znalazło odzwierciedlenie w ikonografii monet, z których zostały usunięte wizerunki Herakliusza i Tyberiusza. Na rewersach solidów pozostał sam krzyż kalwaryjski. Po drugie, do pracy nad stemplami solidów został zatrudniony znakomity rytownik. Bardzo udany pod względem artystycznym wizerunek Konstantyna IV przypominał portrety cesarskie sprzed dwustu lat.

Solid Konstantyn IV, Konstantynopol (681-685), fot. coins.labarum.info

SEMISY I TREMISY

Niższe złote nominały bito tylko w Konstantynopolu. Pod względem kompozycyjnym kontynuowały one emisje z czasów Konstansa II (portret cesarza z profilu/ krzyż).

Semis Konstantyn IV, Konstantynopol, fot. coins.labarum.info

Tremis Konstantyn IV, Konstantynopol, fot. coins.labarum.info

5. JUSTYNIAN II 685-695 ORAZ 705-711

Justynian II, zwany Rhinotmetos („Obciętonosy”) panował dwukrotnie. Tron objął po śmierci swojego ojca, Konstantyna IV. W czasie pierwszego panowania prowadził wojny z Arabami, odnosząc częściowe sukcesy i zawierając korzystny pokój. Starał się również umocnić władzę cesarską oraz rozszerzyć wpływy Bizancjum w Italii i na Bałkanach. Przeprowadził reformy administracyjne i podatkowe, które spotkały się z niezadowoleniem społeczeństwa. Jego autorytarne rządy oraz brutalność doprowadziły w 695 roku do buntu, w wyniku którego został obalony przez Leoncjusza II. Justynian został zesłany na Krym, a wcześniej okaleczony – odcięto mu nos, co miało uniemożliwić mu ponowne objęcie tronu. W 705 roku, z pomocą chana bułgarskiego Terweła, powrócił do Konstantynopola i odzyskał władzę. Po powrocie brutalnie zemścił się na swoich przeciwnikach, co wywołało kolejne niezadowolenie. Drugie panowanie Justyniana było pełne terroru i represji, co znacząco osłabiło jego autorytet. W 711 roku wybuchł kolejny bunt, w wyniku którego został pojmany i stracony. Jego śmierć zakończyła dynastię Herakliuszów.

PIERWSZE SOLIDY 685-692

Wczesne emisje solidów, z pierwszych lat panowania Justyniana II nawiązywały do tradycyjnych schematów kompozycyjnych wykorzystywanych przez poprzednich cesarzy. Na awersie umieszczany był wizerunek cesarza na wprost, w stroju cywilnym, w koronie i z kulą z krzyżem w prawej dłoni. Na rewersie widniał krzyż kalwaryjski. W tej grupie można dodatkowo wyróżnić najwcześniejsze emisje, gdzie Justynian został przedstawiony bez brody. Solidy tego typu bito w Konstantynopolu, w Syrakuzach na Sycylii oraz na Sardynii.

Solid Justinian II, Konstantynopol (685-692), fot. coins.labarum.info

Solid Justinian II, Syrakuzy, fot. coins.labarum.info

Solid Justinian II, Sardynia, fot. coins.labarum.info

Omówiony wyżej schemat ikonograficzny został wykorzystany również do produkcji lekkich solidów. Odróżniają się one od zwykłych solidów charakterystyczną gwiazdą w prawym polu rewersu.

Solid lekki Justynian II, Konstantynopol (685-692), fot. coins.labarum.info

PIERWSZE SOLIDY Z WIZERUNKIEM CHRYSTUSA 692-695

W roku 692 po raz pierwszy w historii pieniądza Jezus Chrystus pojawił się jako postać pierwszoplanowa na awersie monety. Jego wizerunek, jak się przypuszcza, był inspirowany słynną ikoną umieszczoną na bramie „Spiżowej” cesarskiego pałacu w Konstantynopolu. Chrystus został ukazany na tle krzyża, błogosławi prawą dłoń, a w lewej trzyma Biblię. Wokół popiersia znajduje się napis otokowy: *IHS CRISTOS REX REGNANTIUM*, czyli Jezus Chrystus, Król królów.

Na rewersie przedstawiono cesarza w stroju konsularnym, trzymającego w prawej ręce krzyż kalwaryjski, a w lewej – akakię (przedmiot o kształcie cylindrycznym, zawierający proch; symbol przemijalności spraw doczesnych i duchowego wymiaru władzy cesarskiej). W otoku umieszczono napis: *D IUSTINIANUS SERV CHRI*STI, czyli Pan Justynian, sługa Chrystusa. Na końcu napisu widnieje oznaczenie oficyny menniczej (na przedstawionym solidzie – I, czyli 10), a w odcinku – skrót *CON(ANTIN)OP(OLIS)*.

Artystyczny poziom wykonania stempli – zarówno awersu, jak i rewersu – świadczy o zatrudnieniu w mennicy bardzo dobrego rytownika. Ciekawostką jest fakt, że stempli tego typu używano również do produkcji srebrnych heksagramów.

Solid Justynian II, Konstantynopol (692-695), fot. coins.labarum.info

Heksagram Justynian II, Konstantynopol (692-695), fot. Dom Aukcyjny Numimarket

DZIESIĘCIOLETNIA PRZERWA W RZĄDACH JUSTYNIANA II

W latach 695-705 na tronie cesarskim zasiadało dwóch władców nie należących do dynastii heraklijskiej. Byli to Leoncjusz II oraz Tyberiusz III Apsimarus. Złote emisje z okresu ich panowania zostaną omówione w oddzielnym wpisie.

SOLIDY Z OKRESU DRUGIEGO PANOWANIA JUSTYNIANA II

Umieszczenie wizerunku Chrystusa na awersie monety było koncepcją na tyle nowatorską, że jego następcy – Leoncjusz i Tyberiusz III – nie zdecydowali się kontynuować tego przełomowego wzorca ikonograficznego. Dopiero po odzyskaniu tronu w 705 roku Justynian II przywrócił przedstawienie Chrystusa na solidach, czyniąc z tego aktu symboliczny wyraz restauracji prawowitej władzy.

Wizerunek Chrystusa na monetach z tego okresu różnił się jednak od wcześniejszego, znanego z lat 692–695. Tym razem ukazano Go jako młodzieńca bez brody, na tle krzyża – w typie „Chrystusa-Kapłana”. Zmodyfikowano również napis otokowy na awersie, dodając na jego początku litery D N (Dominus Noster). Inskrypcja przyjęła postać: D N IHS CRISTOS REX REGNANTI⁴M, nawiązując tym samym do formuł typowych dla przedstawień cesarskich.

Na solidach z omawianego okresu występują dwa typy rewersów. Na jednym z nich widnieje postać Justyniana II, trzymającego w prawej dłoni krzyż kalwaryjski, a w lewej kulę zwieńczoną krzyżem, na której widnieje napis PAX (pokój). Symbolika ta jest czytelna – cesarz ukazany został jako ten, który niesie pokój, choć rzeczywistość historyczna, nacechowana zemstą i despotyzmem jego rządów, pozostaje z tą wizją w wyraźnej sprzeczności.

Solid Justinian II, Konstantynopol (705-711) – bez Tyberiusza, fot. coins.labarum.info

Na rewersach drugiego typu, obok postaci Justyniana II, ukazany został jego syn Tyberiusz. Obaj władcy trzymają wspólnie krzyż kalwaryjski, co stanowi wyraz współudziału władzy i ciągłości dynastii. Po lewej stronie, z brodą, przedstawiony jest Justynian, natomiast po prawej, jako młodzieniec bez brody – Tyberiusz. Na wcześniejszych emisjach dostrzegalna jest wyraźna różnica wzrostu między postaciami: syn ukazany został jako niższy od ojca. W późniejszych emisjach obaj cesarze zostali przedstawieni jako równi sobie pod względem wzrostu.

Solid Justinian II, Konstantynopol (705-711) – z Tyberiuszem, fot. coins.labarum.info

FRAKCJE SOLIDÓW

Justynian II okazał się wybitnym innowatorem nie tylko w zakresie ikonografii solidów, lecz także ich frakcji. Emisje mniejszych nominałów złotych z czasów jego panowania znacząco odbiegają od ustalonych wzorców stosowanych przez wcześniejszych cesarzy. Przez wieki frakcje solidów — semisy i tremisy — przedstawiały na awersie profilowe ujęcie władcy, natomiast na rewersie widniał krzyż: osadzony na kuli w przypadku semisa i samodzielnie w tremisie.

Justynian II zerwał z tym utrwalonym schematem. Pierwszy typ semisa z jego emisji ukazuje cesarza frontalnie na awersie, przy jednoczesnym zachowaniu tradycyjnego krzyża na kuli na rewersie. Natomiast drugi typ semisa stanowi ikonograficzne odwzorowanie solida z wizerunkiem Chrystusa z pierwszego okresu jego panowania.

Semis Justinian II, Konstantynopol, fot. Numismatik Naumann

Semis Justinian II, Konstantynopol, fot. coins.labarum.info

Jeszcze większą różnorodnością charakteryzują się tremisy Justyniana II, wśród których można wyodrębnić następujące typy:

- profil Justyniana/ krzyż
- profil Justyniana/ krzyż na kuli (rysunek charakterystyczny dla semisa ale waga odpowiadająca tremisowi)
- ujęcie frontalne Justyniana/ krzyż
- popiersie Chrystusa/ pełnopostaciowy wizerunek Justyniana
- popiersie Chrystusa/ popiersie Justyniana
- popiersie Chrystusa/ popiersia Justyniana i Tyberiusza

Tremis Justynian II, Konstantynopol lub Syrakuzy (profil cesarza/ krzyż), fot. coins.labarum.info

Tremis Justynian II, Konstantynopol (cesarz an face/ krzyż), fot. coins.labarum.info

Tremis Justynian II, Konstantynopol (Chrystus/ cesarz – pełna postać), fot. coins.labarum.info

Tremis Justynian II, Konstantynopol (Chrystus/ cesarz – popiersie), fot. coins.labarum.info

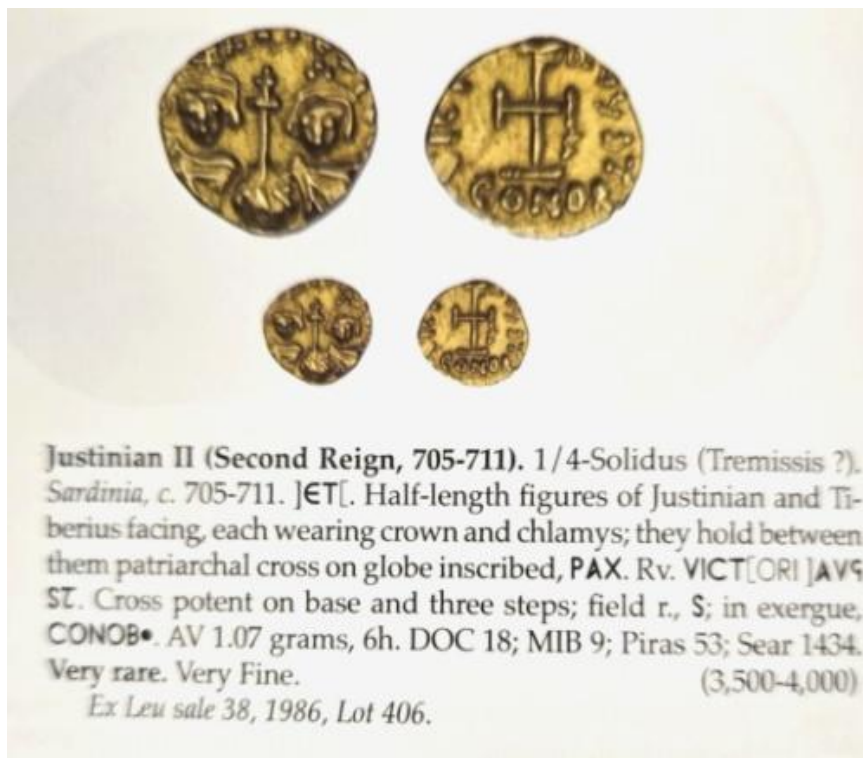

Tremis Justynian II, Konstantynopol (Chrystus/ cesarz z synem), fot. coins.labarum.info

W czasach Justyniana II emitowano ponadto nietypowe frakcje solida: ćwierćsolidy oraz półtremisy (1/6 solida).

Ćwierćsolid Justynian II, fot. Stack's, Moneta Imperii Romani Byzantini, January 12, 2009, New York

WYBRANA LITERATURA

P. Grierson, M. Mays: Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Volume Two: Phocas to Theodosius III (602–717), Washington 1968

A. Krawczuk: Poczet cesarzy bizantyjskich, Warszawa 2006

G. Ostrogorski: Dzieje Bizancjum, Warszawa 2015

M. Salamon: Mennictwo bizantyńskie, Kraków 1987

D. R. Sear: Byzantine Coins and Their Values, London 2006

A. U. Sommer: Die Münzen des Byzantinischen Reiches 491–1453, 2010